

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Beschouwing: het belang van controverse

Dijkstra, H.

Citation

Dijkstra, H. (2021). Beschouwing: het belang van controverse. *Bestuurskundige Berichten*, 36(2), 33-35. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3212685>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3212685>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Beschouwing:

Het belang van controversie

Haije Dijkstra

In 1758 publiceerde de Franse filosoof Claude Adrien Helvétius het boek *‘De l’esprit’*. De welgestelde Helvétius was geïnspireerd door de Verlichting en uitte in zijn boek kritiek op de religieuze onderbouwing van ethiek. Tegenwoordig wordt het boek gezien als één van de belangrijkste filosofische werken uit de achttiende eeuw, maar bij de Franse politieke en bestuurlijke elite werd het boek destijds minder goed ontvangen: de Franse kerk en koning Louis XV veroordeelden de inhoud. Om te voorkomen dat het gedachtegoed verder verspreid zou worden, werd het drukken verboden en werden bestaande exemplaren publiekelijk verbrand door de beul van Parijs. Gedachtegoed laat zich echter niet makkelijk stoppen: uiteindelijk werd het boek alsnog verspreid door verschillende Engelse, Belgische en Nederlandse drukkers. Een andere Franse verlichtingsfilosoof, die het ook regelmatig aan de stok kreeg met aristocraten, was Voltaire. Hij was niet onder de indruk van het werk van Helvétius: volgens hem was het werk onorigineel, obscuur en foutief. Enkele jaren later, in 1770 schreef hij een brief: *“ik verafschuw wat u schrijft, maar ik zal mijn leven geven zodat je door kunt gaan met schrijven”*.

Tegenwoordig wordt deze zin vaak gebruikt om tolerantie te beschrijven. Het gedogen van onwelgevallige of afkeurenswaardige meningen is één van de uitgangspunten van een democratie. Het concept hangt sterk samen met de vrijheid van meningsuiting, vastgelegd in artikel 7 van de Nederlandse Grondwet. Aan de vrijheid van meningsuiting worden in de Nederlandse wet grenzen gesteld, zoals het oproepen tot geweld. Naast juridische kaders zijn er binnen samenlevingen heersende morele opvattingen over bepaalde standpunten of uitspraken: belastingontwijking

valt misschien binnen de grenzen van de wet, maar wordt nog steeds als afkeurenswaardig of verwerpelijk gezien. Volgens de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) is de vrijheid van meningsuiting een vereiste voor academische vrijheid. Aan de andere kant geeft dit instituut in een recent verschenen rapport ook duidelijk aan dat er een groot verschil zit tussen deze twee begrippen: academische vrijheid komt met wetenschappelijke en maatschappelijke verantwoordelijkheid. Academische vrijheid gaat er om dat onderzoekers in vrijheid onderzoek kunnen doen, bevindingen naar buiten brengen en wetenschappelijk onderwijs kunnen geven. Die vrijheid is erg belangrijk voor universiteiten. De kern van wetenschap is uiteindelijk dat de theorie die de werkelijkheid het best beschrijft of voorspelt voorlopig als waar wordt aangenomen. Diversiteit is daarbij ontzettend belangrijk.

“Academische vrijheid gaat er om dat onderzoekers in vrijheid onderzoek kunnen doen, bevindingen naar buiten brengen en wetenschappelijk onderwijs kunnen geven. [...] Diversiteit is daarbij ontzettend belangrijk”

Universiteit Leiden beschrijft diversiteit in het ‘Diversity and Inclusion Work Plan’ uit juni 2020 als *‘de aanwezigheid van studenten en personeelsleden met verschillende ervaringen, ideeën en perspectieven’*. Door de aanwezigheid van studenten en personeelsleden met verschillende, misschien wel controversiële, zienswijzen ontstaat een botsing van ideeën en theorieën die ons dichterbij de waarheid kan brengen. De benodigde diversiteit heeft mijn inziens ook een politieke of ideologische dimensie. Sociale wetenschappen, zoals de bestuurskunde, maar ook de rechtswetenschap, schuren tegen het politieke speelveld aan en zijn vaak ook prescriptief van aard. Binnen de bestuurskunde is het dan de vraag hoe de overheid of het openbaar bestuur beter kunnen functioneren. Een libertariër zal daar een andere visie op hebben dan een communist. Tussen die verschillende ideeën kan vervolgens een debat ontstaan. De universiteit moet daar als waakhond de grenzen van de academische vrijheid (en bijkomende verantwoordelijkheid) waarborgen, maar met name ook het debat faciliteren. Het principe van Voltaire zorgt er vervolgens voor dat het debat ook mogelijk is. Of, zoals oud-rector Carel Stolker het beschreef in zijn Dieslezing ‘Diversiteit van opvattingen: de universiteit als vrijplaats’ uit 2018: *“Laat de bliksem inslaan en koester goede verhoudingen en omgangsvormen”*. Tegenover de controverse die hierbij kan ontstaan, staat het idee van conformisme: het schikken naar de heersende opvatting.

“De universiteit moet als waakhond de grenzen van de academische vrijheid waarborgen, maar met name ook het debat faciliteren”

Hoewel conformisme misschien wel iets natuurlijk is en niet per sé voortkomt uit een gebrek aan academische vrijheid, is het wel schadelijk. De wetenschap heeft uiteindelijk toch dwarsliggers nodig. Galileo Galilei ging in tegen de katholieke kerk, die hem dwong afstand te nemen van zijn heliocentrische wereldbeeld. Toen de Leidse criminoloog Wouter Buikhuisen onderzoek wilde doen naar de sociobiologische aspecten van crimineel gedrag, werd het de hoogleraar onmogelijk gemaakt zijn studie uit te voeren. Recenter onderzoek heeft aangetoond dat niet alleen sociale, maar ook natuurlijke factoren informatie kunnen bieden over criminaliteit. In de Nederlandse context gaf hoogleraar filosofie Gabriel van den Brink recent een mooi voorbeeld van een gebrek aan *viewpoint diversity*

binnen de sociologie. Hoewel hulpverleners in de praktijk zien dat de kans op slechte behandeling groter is bij stiefouder dan bij biologische ouders, werd deze biologische dimensie van problematiek niet genoemd in een proefschrift. Verwijzingen naar biologische factoren liggen volgens Van den Brink erg gevoelig binnen de sociologie, waar het sociaal constructivisme de dominante theorie is. Kortom: De zoektocht naar de waarheid floreert nou eenmaal niet in een academische monocultuur.

De vraag is vervolgens of er ook grenzen zijn aan die tolerantie op universiteiten. De Nederlandse wet en wetenschappelijke principes zijn daarbij de belangrijkste uitgangspunten. Toch is het dan nog steeds de vraag wie welkom is en wie niet. Een voorbeeld om dat te illustreren zijn aanhangers van de Antifa. Volgens de Engelse historicus Mark Bray, die onderzoek doet naar anti-fascistische bewegingen, verwerpt deze actiegroep de uitspraak die eerder aan Voltaire is toegeschreven. Zij verdedigen niet ieders recht om te spreken en schuwen tevens niet het gebruik van geweld. Deze handelingen legitimeert de actiegroep door te verwijzen naar de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog: fascisme moet – mét geweld- in de kiem gesmoord worden. Daarmee zijn zij intolerant tegen het fascisme: een stroming die zelf ook intolerant is. Dat is een goed voorbeeld van de paradox van tolerantie, beschreven door filosoof Karl Popper in zijn boek *‘The Open Society and Its Enemies’* in 1945. Volgens Popper zouden we intolerantie niet moeten tolereren, juist om tolerantie te kunnen behouden: *‘If we extend unlimited tolerance even to those who are intolerant, then the tolerant will be destroyed and tolerance with them’*. Door aanhangers van Antifa wordt dit argument wel gebruikt om hun gewelddadige handelingen te legitimeren. Later in het boek stelt de filosoof echter: *‘I do not imply, for instance, that we should always suppress the utterance of intolerant philosophies; as long as we can counter them by rational argument and keep them in check by public opinion, suppression would certainly be unwise’*. De intolerantie heeft daarmee bij Popper betrekking op het gebruiken van geweld in plaats van woorden. Vanuit die visie zou ook Antifa welkom moeten zijn voor een rationeel debat op de universiteit. Sterker nog: misschien zijn verwerpelijke opvattingen wel het beste te bestrijden met krachtige argumenten.

Het thema van deze Bestuurskundige Berichten is ‘de stand van zaken’. Dat roept de vraag op of de academische vrijheid

vandaag de dag onder druk staat en in hoeverre er op de universiteit sprake is van conformisme. De discussie over dit onderwerp laat zo nu en dan weer op wanneer een incident de aandacht op het onderwerp vestigt. Het is daarbij maar sterk de vraag met welke periode een vergelijking getrokken wordt. Er is in het verleden niet een bepaalde periode aan te wijzen die gezien kan worden als de gouden eeuw van academische vrijheid. De academische vrijheid staat altijd min of meer onder druk en bedreigingen kunnen uit alle hoeken komen. Vrijheid is nooit absoluut en vooral een werkwoord. Toch zou ik graag een bron van eenheidsdenken willen noemen.

Een oorzaak van conformisme binnen de wetenschap is het huidige systeem van onderzoeksfinanciering. Dit stelsel is in Nederland sterk competitief ingesteld: alleen de beste voorstellen krijgen geld. Dit proces verloopt vaak via de European Research Council (ERC) en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). De laatstgenoemde wordt door het ministerie van OCW gefinancierd. De kans dat een onderzoek wordt goedgekeurd ligt tussen de vijf en tien procent. Een wetenschapper moet daarmee eerst tien tot twintig voorstellen inleveren voordat het onderzoek wordt gefinancierd. Dit systeem leidt niet alleen tot veel tijdverspilling - wetenschappers zijn veel meer bezig met het binnenhalen van subsidies dan met onderzoek – maar ook tot conformisme. In een pamflet met veertig stellingen over de wetenschap stellen Remco Breuker en collega's: *“NWO- en ERC-commissies zijn terughoudend bij de beoordeling van dwarse, heterodoxe onderzoeksaanvragen. Dit houdt de*

ontwikkeling van de wetenschap tegen, want tegendraadse ideeën zijn essentieel om de wetenschap vooruit te helpen”. Ook is er bij deze competitieve financieringsvorm een toenemende nadruk op de maatschappelijke relevantie van onderzoek, waardoor fundamenteel onderzoek minder aan bod komt.

“De academische vrijheid staat altijd min of meer onder druk en bedreigingen kunnen uit alle hoeken komen”

Meer tolerantie en meer debat op de universiteit kan bredere, positieve implicaties hebben. Sterker nog: non-conformisme en scherpe academische discussies zijn dé sloopkogels die de muren van politieke echokamers kunnen doorbreken. Om dat te waarborgen hebben we niet alleen een ander stelsel van onderzoeksfinanciering nodig, maar ook een andere mentaliteit. Gekwettheid an sich kan daarbij niet gehanteerd worden als uitgangspunt. Het debat mag wel eens wat minder vaak gaan over de morele kaders en meer over de inhoud. Tot slot vereist deze transitie ook lef van universiteitsbestuurders. Een beter debatklimaat kan pas ontstaan wanneer er geen grote conclusies getrokken worden uit kleine incidenten. Studenten kunnen niet gezien worden als de uitdragers van de corporate identity van de universiteit. Een harde conclusie? Ja, misschien. Maar ik ben in ieder geval bereid het debat aan te gaan!

